

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ТА
ПРАВА ЛЮДИНИ. ПИТАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
ФІНАНСОВОГО ПРАВА.
АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО**

Миколаєнко Ю.І.

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА СВОБОДУ
ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ
ПРОЖИВАННЯ**

УДК 342.72/73

Постановка проблеми. Проголошення в Україні верховенства права, запровадження безвізового режиму з Європейським Союзом внесли суттєві корективи у розуміння понять право людини на вільне пересування та вільне обрання місця проживання. У зв'язку із цим для науковців і практиків у галузі права виникла необхідність додатково досліджувати правові інститути, якими гарантується свобода пересування і обрання місця проживання.

Проблемними були і залишаються підходи до розуміння категорії «абсолютна свобода пересування і вільного вибору місця проживання», не знайшли достатньо повного тлумачення окремі положення Конституції і законодавства України щодо нормативно введених обмежень на реалізацію цих прав на конкретних територіях чи за колом осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розумінням і реалізацією права на свободу пересування і вільний вибір місця проживання, були предметом дослідження багатьох вчених, серед яких Тодика Ю.М., Рабінович П.М., Скрипнюк О.В., Осинська О.В., Стржекалов А.Є., Фігель Ю.О., Кузьменко П.М., Самотуга А.В., Малько А.В., Жильнікова Н.Д., Голубка І.І. та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. До теперішнього часу науковцями не подано достатньо аргументованої

дефініції поняття «обмеження права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання», не вироблено загальноприйнятого бачення щодо складу його елементів, не подано вичерпного переліку обмежень, які вводяться законодавчими актами.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності поняття «обмеження права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» в контексті дотримання суб'єктивного права особи на реалізацію невід'ємного права людини на безпечне і достойне життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання є одними із фундаментальних прав, визнаних в усьому світі. Як наслідок, ці права не створені безпосередньо нашою державою, а запозичені до національного законодавства як міжнародні стандарти. Базова редакція означених положень надана в статті 13 Загальної декларації прав людини, де зазначено, що кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави (частина 1).

Частиною 2 цієї статті передбачено, що кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися до своєї країни [1].

Наведені положення дістали подальший розвиток в Конституції України, де у відповідності до статті 33 кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [2].

Заглиблюючись у законодавче поле із врегулювання цього надзвичайно важливого і соціально чутливого для України в даний історичний період питання, ми знаходимо конкретизацію зазначених положень в Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [3].

Так, частиною 1 статті 2 (Свобода пересування та вільний вибір місця проживання в Україні) вказаного Закону України грома-

дянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом.

У той же час закріплення на конституційному рівні такого способу поведінки учасника суспільних відносин не є свідченням абсолютного характеру цих прав. Нормативно встановленими межовими знаками виступають обмеження, які визначені законом. Про можливість запровадження обмежень прав і свобод людини на конституційному рівні, у тому числі й на свободу пересування, йдеться у частині першій статті 64 Основного Закону України, де зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [2].

Положеннями статей 12 (Обмеження свободи пересування) і 13 (Обмеження вільного вибору місця проживання) Закону «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» зазначено випадки і умови, за настання яких запроваджуються заборони для абсолютної реалізації конституційного права на свободу пересування і вільний вибір місця проживання. Такими обмеженнями виступають перебування у прикордонній смузі; на територіях військових об'єктів; у зонах, які згідно із законом належать до зон з обмеженим доступом; на приватних земельних ділянках; на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан; на окремих територіях і в населених пунктах, де у разі небезпеки поширення інфекційних захворювань і отруєнь людей введені особливі умови і режим проживання населення та господарської діяльності; на тимчасово окупованих територіях.

Запроваджуються легітимні перешкоди для реалізації повної свободи пересування особам, до яких відповідно до процесуального законодавства застосовано запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням або позбавленням волі; осіб, які за вироком суду відбувають покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі; осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, яким заборонено виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; осіб, які згідно

із законодавством перебувають під адміністративним наглядом; осіб, які згідно із законодавством про інфекційні захворювання та психіатричну допомогу підлягають примусовій госпіталізації та лікуванню; осіб, які звернулися за наданням їм статусу біженця чи додаткового захисту і стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; іноземців та осіб без громадянства, які не мають законних підстав для перебування на території України; осіб, яких призвано на дійсну строкову службу до Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань; іноземців, які перебувають у складі військових іноземних підрозділів і які мають статус військового.

В цьому Законі також зазначено, що свобода пересування може бути обмежена і в інших випадках, передбачених законом.

Залишаючись нормативно врегульованою на рівні Основного Закону України, проблема правової природи досліджуваного юридичного феномену перебуває на вістрі наукових дискусій від найперших офіційних документів незалежної України. Вбачається, що поштовх для подальших наукових досліджень цієї проблематики був зроблений вітчизняними дослідниками Тодикою Ю.М. та Рабіновичем П.М.

Найбільш повно, на наше переконання, роль забезпечення цього невід'ємного права людини визначив Тодика Ю.М., який вважає, що гарантія є ідеальною моделлю, відповідно до якої повинен формуватися юридичний і фактичний статус конкретної особи. Гарантії необхідні для правового статусу в цілому і для кожного його елемента [4].

На думку Рабіновича П.М., сучасна, новітня історія людства є історією боротьби саме за межі прав людини (а конкретніше – за юридичне закріплення та юридичну інтерпретацію таких меж) [5].

Скрипнюк О.В., в наукових розвідках, де йдеться про поділ прав людини в контексті статті 64 Основного Закону України на абсолютні права, що не можуть підлягати обмеженню з боку держави, та інші права, наголошує, що конституційне законодавство

України передбачає можливість обмеження прав і свобод людини на цілком легітимних підставах. При цьому, конституційно-правове регулювання обмеження прав людини має вичерпні правові параметри, які не можуть розширюватися в довільному порядку і мають дискретний характер. Зазначене безумовно стосується й прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання [6].

Науковець, досліджуючи проблеми правового регулювання обмеження прав і свобод людини, висловлюється про те, що обмеження прав людини може бути загальним і конкретно-індивідуальним.

У першому випадку обмеження прав людини є наслідком настання певного правового режиму чи стану, пов'язаного з потребами захисту національної безпеки і оборони, у другому - обмеження прав людини має конкретно-індивідуальний характер.

Метою відповідних обмежувальних заходів щодо тієї чи іншої людини є забезпечення конституційних прав і свобод інших людей. До того ж, конкретно-індивідуальні обмеження прав на свободу пересування і вільний вибір місця проживання можуть стати наслідком застосування до людини процесуальних дій кримінального, адміністративного чи дисциплінарного характеру.

На нашу думку, така позиція узгоджується із загальною законодавчою концепцією унормування підстав застосування обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, викладеною у статтях 12 та 13 Закону «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Скрипнюк О.В. визначає поняття «обмеження прав і свобод людини» як передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України.

На думку Осинської О.В., обмеження прав і свобод людини слід розуміти як законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користува-

тися і розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечення економічної й інформаційної безпеки, для охорони здоров'я, суспільної моралі й забезпечення захисту прав і свобод людини, та є показником державних стандартів рівня життя людини [7].

За визначенням Стрекалова А.Є., обмеження основних прав і свобод особи - це правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право (свободу) особи з боку інших осіб [8].

Фігель Ю.О. вважає, що обмеження прав і свобод людини і громадянина – це певні заборони, що покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [9].

На думку Кузьменка П.М., обмеження конституційних прав та свобод людини - це вся сукупність явищ, що здійснюють свій вплив на можливості особи обирати вид та міру своєї поведінки шляхом звуження обсягу її конституційних прав і свобод або шляхом розширення обсягу її обов'язків на основі передбачених законом процедури, підстав та умов. Результатом такого впливу є стримування протизаконного чи іншого діяння особи, через що створюються умови для задоволення інтересів самої особи, інших осіб та інтересів суспільства [10].

Говорячи про правову природу обмеження прав і свобод людини, Самотуга А.В. вважає, що одним із базових принципів правового статусу особи є те, що права і свободи людини в ході їх реалізації не повинні шкодити правам і свободам інших осіб, а також іншим захищеним правом інтересам особи, суспільства і держави, з огляду на що держави за допомогою національних та міжнародних правових засобів вдаються до обмеження прав і свобод людини [11].

Малько А.В. визначає загальні ознаки реалізації правових обмежень, які, на думку вченого, полягають у тому, що вони пов'язані з несприятливими умовами для здійснення власних інтересів суб'єкта, оскільки спрямовані на їх стримування і одночасно на задоволення інтересів протилежної сторони, повідомляють про

зменшення обсягу можливостей, свободи, а значить, і прав особи, що здійснюється за допомогою обов'язків, заборон, покарань; позначають собою негативну правову мотивацію; спрямовані на захист суспільних відносин, виконують охоронну функцію; припускають зниження негативної активності [12].

Дослідження зазначених міркувань вченого дає підстави стверджувати, що в контексті виконання законодавчо встановлених обмежень, скажімо, права на свободу пересування на територіях, де введено військовий або надзвичайний стан, навряд чи ми можемо визначити «інтереси протилежної сторони» та й «протилежну сторону» взагалі. Таке обмеження права особи на свободу пересування встановлене швидше задля безпеки цієї ж особи.

Жильнікова Н.Д. вважає, що загальною метою встановлення обмежень прав і свобод людини є необхідність нормального функціонування суспільства і держави, поваги прав і свобод інших людей [13].

Проте, на нашу думку, визначаючи загальнотеоретичні аспекти обмеження прав і свобод людини, не зовсім коректно розглядати цю категорію через поняття «розширення обсягу обов'язків особи». Адже обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання встановлюються виключно законом. Тому, будь-яка особа зобов'язана неухильно дотримуватися Конституції України та законів України (частина перша стаття 68). Це є одним із основних обов'язків, обсяг якого не збільшується і не зменшується.

Принагідно також відзначимо, що встановлення обмежень свободи пересування та вільного вибору місця проживання саме на рівні Закону України цілком узгоджується із загальною світовою практикою.

Так, за приписами частини другої статті 29 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1].

Як бачимо, дана норма міжнародного документа також визначає й загальну мету запровадження обмежень прав і свобод людини.

Отже, науково-правовий аналіз положень статей 12 та 13 Закону «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» дає підстави стверджувати, що унормовані обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання поділяються на дві категорії:

1) обмеження, що встановлюються на певній території; 2) обмеження, що застосовуються стосовно певної категорії осіб.

В цілому ж, важливо зауважити, що на відміну від положень статті 13 Закону, якими встановлено вичерпний перелік обмежень права на вільний вибір місця проживання, частиною третьою статті 12 Закону визначено, що свобода пересування може бути обмежена і в інших випадках, передбачених законом.

На нашу думку, право людини на свободу пересування є надзвичайно важливим її правом. Тому, вважаємо доцільним, щоб вичерпний перелік обмежень права на свободу пересування був визначений саме у Законі «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», як то має місце стосовно визначення переліку обмежень права на вільний вибір місця проживання. Доповнення ж до цього Закону в частині запровадження нових обмежень щодо реалізації права на свободу пересування, так само як і права на вільний вибір місця проживання, мають вноситися за відповідною законодавчою процедурою. Переконані, що такий підхід слугуватиме додатковою гарантією забезпечення цього основоположного права людини.

Висновки. Передбачені Законом «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» обмеження щодо абсолютної реалізації цього права обумовлюються необхідністю захисту прав і свобод громадян, національної безпеки та територіальної цілісності держави, охорони здоров'я населення та громадського порядку і таку превентивну діяльність вважаємо цілком виправданою.

Підсумовуючи наведене вище, пропонуємо авторську дефініцію поняття «обмеження прав на свободу пересування та віль-

ний вибір місця проживання», під яким розуміємо законодавчо визначені та запроваджені відповідними правозастосовчими органами на певній території держави або стосовно певної категорії осіб обмеження у процесі реалізації даних прав, що спрямовані на захист прав і свобод громадян, національної безпеки та територіальної цілісності держави, на охорону здоров'я населення та громадського порядку, забезпечуючи оптимальну рівновагу інтересів особи, суспільства та держави.

1. *Загальна декларація прав людини*. - [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. - Назва з екрану.
2. *Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України*. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
3. *Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»*. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>. - Назва з екрану.
4. *Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка*. - К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. - 368 с.
5. *Рабінович П. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) / П. М. Рабінович, І. М. Панкевич*. - Львів : Астрон, 2001. - 107 с.
6. *Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Публічне право. № 3. 2001. С. 5 – 11.*
7. *Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових учень» / О. В. Осинська*. - К., 2010. - с. 20. С. 6.
8. *Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав і свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Х. - 2010. 20 с.*
9. *Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини / Ю.О. Фігель // вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. - 2016. - № 837. с. 357-361. С. 359.*
10. *Кузьменко П. М. Забезпечення правомірності обмеження особистих конституційних прав і свобод людини в діяльності Служби Безпеки України : Посіб. / П. М. Кузьменко*. - К.: Алефа, 2003. - 64 с. С. 25.

11. *Самотуга А. В. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина як предмет порівняльно-правового дослідження / Самотуга А. В. // Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. – 2011. - № 2. – С. 102-109. С. 102.*
12. *Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве: теоретико-информационный аспект автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теория и история государства и права. История политических и правовых учений» / А. В. Малько. – Саратов, 1995. – 40 с. С. 19.*
13. *Жильнікова Н. Д. Конституційно-правове регулювання інституту обмеження прав і свобод людини і громадянина: порівняльний аналіз / Жильнікова Н. Д. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО». – 2013. - випуск 21. Частина II. Том I. – С.124-126. С. 126.*

Миколаєнко Ю.І. Обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання

У статті досліджено генезу прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні через призму легітимно запроваджених обмежень із реалізації цих прав.

Автор статті зосереджує увагу на науковому аналізі окремих дефініцій поняття «обмеження прав на свободу пересування і вільний вибір місця проживання» із урахуванням конкретних історичних реалій незалежної України.

Ключові слова: вільний вибір місця проживання, свобода пересування, обмеження у праві на свободу пересування і вільний вибір місця проживання, права людини.

Миколаєнко Ю.И. Ограничения прав на свободу передвижения и свободный выбор места проживания

В статье исследованы генезис прав на свободу передвижения и свободный выбор места проживания через призму легитимно введенных ограничений по реализации этих прав в Украине.

Автор статьи сосредоточивает внимание на научном анализе отдельных дефиниций понятия «ограничение прав на свободу передвижения и свободный выбор места жительства» с учетом конкретных исторических реалий независимой Украины.

Ключевые слова: свободный выбор места жительства, свобода передвижения, ограничения в праве на свободу передвижения и свободный выбор места жительства, права человека.

Mykolayenko V.V. Restriction of the right to freedom of movement and the free choice of place residence

The article examines the genesis of the rights to freedom of movement and the free choice of place of residence through the prism of legally imposed restrictions on the realization of these rights in Ukraine.

The author of the article focuses on the scientific analysis of certain definitions of the concept of «restriction of the rights to freedom of movement and free choice of place of residence», taking into account the specific historical realities of independent Ukraine.

Keywords: free choice of place of residence, freedom of movement, restrictions on the right to freedom of movement and free choice of place of residence, human rights.

Пташник І.Р.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ КІБЕРВІЙН В 21 СТОЛІТТІ

УДК. 341.1./8

Актуальність теми дослідження. На сьогодні уряди, вчені та бізнес прагнуть винайти та розробити технології, які нададуть перевагу людству в економічній та соціальних сферах. Розробки в комунікаційних сферах та в галузі інформатики (особливо актуально стосовно технологічного розвитку кіберпростору) не є виключенням в цьому відношенні. Проте варто пам'ятати, що нові технології спричиняють виникнення небезпек, особливо, якщо такі технології використовуються під час збройних конфліктів. Так, найбільших дискусій на сьогодні отримало питання, чи можуть норми міжнародного гуманітарного права поширюватись на випадки здійснення кібератак під час збройних конфліктів.

У багатьох країнах, таких як США, Ізраїль, Франція, Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Росія, Індія, Іран, Пакистан, Австралія, Південна і Північна Корея вже давно з'явилися структури у збройних силах, які відповідають за ведення «кібервійни».

Варто відзначити недостатній ступінь дослідження даної тематики серед вітчизняних та зарубіжних науковців, що, враховуючи на існуючі загрози національній безпеці України, робить дану тему як ніколи актуальною.

Перш ніж розпочати характеристику поняття «кібервійна», варто звернутись до положень Женевських конвенцій 1949 року, які закріпили поняття «міжнародний збройний конфлікт» та «неміжнародний збройний конфлікт». Так, ЖК 1949 в спільній статті 2 вказує на необхідність наявності всіх випадків оголошеної